

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” - ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
GOCE DELCHEV UNIVERSITY IN SHTIP, FACULTY OF LAW
УНИВЕРСИТЕТ ИМ. ГОЦЕ ДЕЛЧЕВА, ЮРИДИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ОСМА МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
EIGHTH INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
ВОСЬМОЙ МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

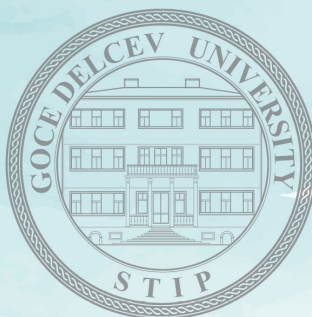
ОПШТЕСТВЕНИТЕ ПРОМЕНИ ВО ГЛОБАЛНИОТ СВЕТ SOCIAL CHANGES IN THE GLOBAL WORLD СОЦИАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
PROCEEDINGS
СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

ШТИП, 2021
SH T I P, 2021

УНИВЕРЗИТЕТ ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ - ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
Република С. Македонија

ОСМА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
**ОПШТЕСТВЕНИТЕ ПРОМЕНИ ВО
ГЛОБАЛНИОТ СВЕТ**

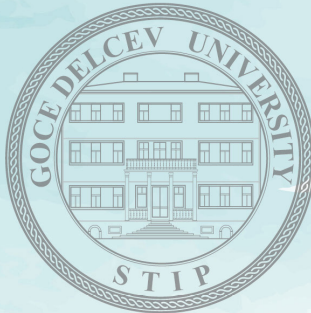
ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

Штип, 2021

GOCE DELCHEV UNIVERSITY IN SHTIP
FACULTY OF LAW
Republic of North Macedonia

EIGHTH INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**SOCIAL CHANGES IN
THE GLOBAL WORLD**

PROCEEDINGS

Shtip, 2021

**УНИВЕРСИТЕТ ИМ. ГОЦЕ ДЕЛЧЕВА
ЮРИДИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ ШТИП
Республика С. Македония**

ВОСЬМОЙ МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

СОЦИАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

ШТИП, 2021

Eighth International Scientific Conference SOCIAL CHANGES IN THE GLOBAL WORLD
©2021 Copyright Goce Delchev University in Shtip, Republic of North Macedonia:
Adress: Goce Delchev University, Shtip, Faculty of Law,
Ul. Krste Misirkov bb, PO box 201,2000, Shtip, R.N. Macedonia
www.ugd.edu.mk

Печати / Print: 2-ри Август-Штип / 2-ri Avgust-Shtip

Уредници: Милица Шутова, Јорданка Галева, Наташа Донева

Технички уредник: Кире Зафиров

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”,
Скопје

316.42:34(100)(062)
316.42:32(100)(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција “Општествените промени во
глобалниот свет” (8 ; 2021 ; Штип)

Осма Меѓународна научна конференција “Општествените промени
во глобалниот свет” : зборник на трудови / [уредници Милица Шутова,
Јорданка Галева, Наташа Донева] = Eighth International scientific confer-
ence “Social changes in the global world” : proceedings / [editors Milica
Sutova, Jordanka Galeva, Natasa Doneva] = Восьмой Международная
научная конференция “Социальные изменения в глобальном мире” :
сборник материалов / [редакторы Милица Шутова, Иорданка Галева,
Наташа Донева].

- Штип : Универзитет “Гоце Делчев”, Правен факултет ; Stip :
University “Goce Delchev”, Faculty of Law ; Универзитет им. “Гоце
Делчева”, Юридическиот факултет, 2021. - 2 св. (324 ; 202) стр. : табели
; 30 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-837-4 (Том. 1)

а) Општествени промени -- Право -- Свет -- Собири б) Општествени
промени
-- Политика -- Свет -- Собири

COBISS.MK-ID 55546373

- All manuscripts were subject of double-blind peer review process.
- No responsibility can be accepted by the publisher or compilers for the accuracy of the information presented. The expressed opinions are of the authors and does not necessarily coincide with views of the Program Committee and the Organizational Committee of the conference
- The UDK numbers for each of the manuscripts are contained in the electronic version of the proceedings, available on: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/scgw>

TABLE OF CONTENTS

LAW

Natalya Alekseevna Filippova

COMMISSIONERS FOR THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF
SMALL INDIGENOUS PEOPLES IN THE SUBJECTS OF THE
RUSSIAN FEDERATION: THE LATEST TRENDS IN THE
DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE..... 15

Vanda Božić

PRISON SENTENCES IN THE REPUBLIC OF SERBIA WITH AN
ANALYSIS OF COURT PRACTICE 35

Kimo Chavdar

LEGAL REMEDIES FOR EXERCISING THE RIGHTS OF
THE PARTNERS, IE THE SHAREHOLDERS IN
THE TRADING COMPANIES 51

Dragana Ćorić

NEW LEGAL PROFESSION:
PROFESSIONAL LEGAL ACTS' WRTIER 65

Dijana Gjorgjieva, Emilija Gjorgjioska, Zorica Stoileva

CRITERIA FOR ASSESSING VIOLATIONS OF THE RIGHT TO
TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME IN CIVIL PROCEEDINGS 73

Jadranka Denkova, Andon Majhoshev, Jovan Ananiev

THE ROLE AND IMPORTANCE OF PUBLIC RELATIONS ON
THE FUNCTIONING OF THE STATE FUNCTIONS
FOR EFFICIENT STATE BODIES..... 87

Nada Doneva, Aleksandra Rogleva

SOCIAL PROTECTION OF VICTIMS OF HUMAN
TRAFFICKING - LEGAL AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK IN
REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA 103

Mohamed Elsayed Eldessouky

REFLECTIONS ON THE CONSUMERS' RIGHT OF WITHDRAWL
FROM THE ELECTRONIC CONTRACTS..... 121

Ivan Ilic, Darko Dimovski

IMPLICATIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN
RIGHTS CASE LAW TO THE COURTS PRACTISE IN SERBIA..... 129

Risto Ilioski

THE PROTECTIVE CHARACTER OF DEPRIVATION OF THE
COMPULSORY PORTION FOR THE BENEFIT OF THE DESCENDANTS..... 145

Ivica Josifovikj, Igor Kambovski

THE CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND THE
ACCESSION OF THE EUROPEAN UNION TO THE
EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS – PROCEDURE,
NEGOTIATIONS AND RECENT DEVELOPMENT 153

Miro Katić, Jovan Miljković

CRIMINAL LAW PROTECTION OF INTELLECTUAL
PROPERTY RIGHTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA 169

Goran Koevski, Borka Tushevska Gavrilovikj, Darko Spasevski MANDATORY RULES OF THE LAW ON CONCESSIONS AND PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP AND THE PRINCIPLE OF FREEDOM OF CONTRACTING.....	187
Saša Knežević INTERNATIONAL LAW STANDARDS ON THE RIGHT TO COMPENSATION FOR WRONGFUL CONVICTION.....	205
Lazar Nanev, Olga Koshevaliska, Elena Maksimova, Aleksandra Rogleva JUVENILE DELINQUENCY IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA THROUGH THE PRISM OF GENDER REPRESENTATION	223
Agim Nihiu, Ferat Polisi SOME LEGAL ASPECTS OF THE JUDICIAL PROCEDURE FOR PROTECTION AGAINST DISCRIMINATION.....	239
Danijela Petrović LEGAL AND ECONOMIC ASPECTS OF LIABILITY FOR DAMAGES.....	249
Ivan Rushev PECULIARITIES OF THE OBLIGATION DARE UNDER BULGARIAN LEGISLATION AND IN COMPARATIVE ASPECT.....	265
Arta Selmani Bakiu, Vedije Ratkoceri INCEST AND PEDOPHILIA WITHIN THE FAMILY: CRIMINAL AND FAMILY LEGAL TREATMENT ACCORDING TO THE POSITIVE LEGISLATION OF THE RNM	271
Gordana Stanković NORMATIVE RESTRICTION OF THE RIGHT TO LEGAL PROTECTION IN THE CIVIL PROCEDURE	285
Biljana Todorova PANDEMIC AND VIOLATIONS OF WORKERS RIGHTS.....	301
Ilija Vasilyev RESTORATIVE MEASURES IN THE REGULATIONS OF INTERANTIONAL SPORTS FEDERATIONNS.....	313
POLITICS	
Nikola Ambarkov PROBLEMATIC ASPECTS IN ELECTORAL REGULATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA REGARDING THE ELECTION OF THREE – MEMBER PRESIDENCY – ONE REVIEW 25 YEARS AFTER DAYTON	327
Halil Burak Sakal, Daniela Pastarmadzhieva ENERGY AND ENVIRONMENT IN TURKISH-BULGARIAN RELATIONS	347

Jordanka Galeva

OHRID FRAMEWORK AGREEMENT AND
EURO-ATLANTIC INTEGRATION, 20 YEARS LATER..... 371

Toni Gjorgiev, Goce Stoilovski

FROM UNEQUAL ACCESS TO RESOURCES TO
GLOBAL THREAT 393

Ana Nikodinovska Krstevska

SOLIDARITY AND EXTERNALIZATION OF SECURITY IN
EU MIGRANT AND ASYLUM POLICY.
A DOUBLE – FOLDED CONCEPT?..... 409

SOCIETY

Irena Avirovikj Bundalevska, Ermin Elezi

MIGRANT FAMILIES FROM WESTERN MACEDONIA 425

Marin Beroš

THE TOURIST AND THE MIGRANT-TWO FACES OF
THE 21ST CENTURY COSMOPOLITANISM 445

Merita M. Meçe

TRUST AND LIFE SATISFACTION IN ALBANIA..... 453

Slavejko Sasajkovski

COVID-19 PANDEMIC: SOME MEDICAL-SOCIOLOGICAL,
SOCIAL-EPIDEMIOLOGICAL AND
POLITICAL-EPIDEMIOLOGICAL ASPECTS 473

Velga Vevere, Arturs Mons

DECISION MAKING FOR SMALL AND MEDIUM SIZE
ENTERPRISES WITH FOCUS ON SUCCESSFUL
WORKPLACE COLLABORATION 487

MEDIA AND COMMUNICATIONS

Iskra Koroveshoska, Jordanka Galeva,

Andon Majhoshev, Jadranka Denkova

PERCEPTION OF FREEDOM OF EXPRESSION OF
MEDIA WORKERS IN THE WESTERN REGION OF
THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA 499

**SOCIAL PROTECTION OF VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING -
LEGAL AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK IN
REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA**

Nada Doneva PhD

e-mail:nada.doneva@ugd.edu.mk

Aleksandra Rogleva

Assistant, Faculty of Law, University “Goce Delchev” - Stip

e-mail:aleksandra.rogleva@ugd.edu.mk

Abstract

The altered condition with human trafficking in the Republic of North Macedonia, which in addition to a country of transit and destination, has also become a country of origin of victims of human trafficking, emphasizes the fact that the number of domestic victims, ie victims of internal human trafficking within the state borders, is constantly growing. The efforts of the state to prevent the processes of trafficking in persons on its territory, as well as to ensure a dignified life for victims after recovery from these processes, undoubtedly include the need to systematize activities to assist and support the reintegration of a specific victim through appropriate institutional response and the availability of safeguards for all those who need them once they have been identified as victims of trafficking. The social protection of trafficked victims is part of the set of assistance and support measures available to those profiled as victims through the processes of trafficking in persons on the state's territory. Through non - institutional and institutional forms of social protection and raising the awareness of the population for the needs of its provision, the Law on Social Protection envisages social protection for the victims of human trafficking, especially for children - trafficked victims, as well as for street children.

Keywords: victims of human trafficking, social protection, exploitation, legal frame, institutional structure

СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА НА ЖРТВИ НА ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ - ПРАВНА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Нада Донева PhD

е-маил: nada.doneva@ugd.edu.mk

Александра Роглева

Асистент, д-р на Правен Факултет, Универзитете Гоце Делчев, Штип

е-маил: aleksandra.rogleva@ugd.edu.mk

Апстракт

Променетата состојба со трговија со луѓе во Република Северна Македонија, која покрај држава на транзит и дестинација, стана и држава на потекло на жртви на трговија со луѓе, го истакнува фактот дека бројот на домашни жртви, односно жртви на внатрешна трговија со луѓе која се остварува во рамки на државните граници, е во постојан пораст. Заложбите на државата за спречување на процесите на тргување со лица на нејзина територија, како и обезбедување достоинствен живот на жртвите по извлекување од овие процеси, несомнено вклучуваат потреба од систематизација на активностите за помош и поддршка при реинтеграција на конкретна жртва преку соодветен институционален одговор и достапност на заштитни механизми за сите кои имаат потреба од нив откако се идентификувани како жртви на акт на трговија со луѓе. Социјалната заштита на тргувани жртви е дел од сетот мерки на помош и поддршка што им се достапни на лицата кои процесите на тргување со луѓе на територија на државата, ги профилирале како жртви на истите. Имено, преку вонинституционални и институционални облици на социјална заштита и подигање на свеста на населението за потребите од нејзино обезбедување, Законот за социјална заштита предвидува остварување на социјална заштита и за лицата жртви на трговија со луѓе, особено за децата - жртви, како и за децата на улица.

Клучни зборови: жртви на трговија со луѓе, социјална заштита, експлоатација, правна рамка, институционална структура

Вовед

Криминалитетот како појава со негативен општествен предзнак, штетна за успешно функционирање на правниот, економскиот, социјалниот и на другите системи, наоѓа погодна подлога за ширење и развој во државите што се наоѓаат во политичка, економска, социјална и правна криза или транзиција. Токму поради овие состојби, се наметнува потребата од имплементирање на превентивна политика која ќе претставува посебна стратегија за борба против криминалитетот, бидејќи факторите кои ја условуваат неговата појава, во различни области дејствуваат со различен интензитет, а нивното совладување и отстранување секогаш бара специфичен пристап прилагоден на општествените случувања на одреден простор и време.

Имено, штитејќи ги фундаменталните права на човекот, основните документи за човекови права усвоени на меѓународен план, ставаат акцент на зајакнување на здравјето, социјалната сигурност и социјалната заштита на луѓето¹, а транспонирањето на нивните одредби во рамки на стандардизираниите законодавни решенија на национално ниво, ја обврзува државата на следење на светските текови на борба против дејствијата кои грубо ги кршат правата на човекот и постојано усовршување на националната правна рамка во правец на усогласување со етаблираните норми на поведение и заштита на човековиот интегритет и достоинство од било какви обиди за повреда на истите.

Земајќи го предвид непобитниот факт дека Република Северна Македонија, покрај држава на транзит и дестинација, е и држава на потекло на жртви на трговија со луѓе, стандардизираната правна рамка која се однесува на тргувањето со лица, како дел од широкиот опсег на организираниот криминал, претставува соодветен одговор на потребата од мултифункционално дејствување, односно заштита на лицата - жртви на тргување од сите аспекти, вклучувајќи и нивна социјална заштита и заштита на децата - жртви, поставена на прецизно утврдени и документирани основи, а предвидена да се остварува во рамки на непосредна соработка на мрежата институции етаблирани со цел унапредување на правата на тргуваните жртви.

1. Национална правна и институционална рамка

Напорите на државата за унапредување на борбата против трговијата со луѓе, се рефлектираат на теоретски план, преку направените измени на законодавството кое ја регулира оваа област, како и преку јакнење на капацитетот на институционалната рамка, со цел соодветно справување со предизвиците кои ги носат тековите на трговија со луѓе во рамки на државните граници. Со цел доближување на општоприфатените норми на дејствување за спречување на трговијата со луѓе на меѓународен план, последователните измени на националното законодавство на Република Северна Македонија, се направени во правец на целосно сообразување со најдобро развиените стратегии, стандарди и практики во конкретната сфера, што ја профилира Македонија во држава подготвена целосно да се посвети на реформи во однос на прашањето на трговија со луѓе. Овде, првенствено се мисли на пристап каде законските решенија и практики нема да изостават ниту еден аспект од потребата за инкриминација на трговијата, но и помош и поддршка на жртвите на истата, особено уредувајќи ја социјалната заштита на лицата извлечени

---

¹ Council of Europe. *ETS No.163: European Social Charter*. 1996 (отворена за потпис од страна на државите - членки на Советот на Европа на 3 мај 1996 година во Стразбур, а ратификувана на 1 јули 1997 година. Република Северна Македонија како полноправна членка на Советот на Европа, на 27 мај 2009 година ја потпиша ревидираната Повелба од 1996 година, а ја ратификува на 6 јануари 2012 година).

од тековите на тргување и нивната повторна социјализација и активирање во различни општествени области.

1.1. Законска уреденост

Законот за социјалната заштита², востановувајќи систем на социјална заштита и сет од мерки, активности и политики за негово функционирање и остварување на правата од социјална заштита на граѓаните на кои им ја гарантира, ги утврдува жртвите на трговија со луѓе како граѓани на кои им е потребна социјална заштита, опфаќајќи одредби кои се однесуваат посебно на ваквите лица. Имено, дејноста на социјална заштита се врши преку основање на установи за социјална заштита или пренесување на вршењето на работи од социјалната заштита на здруженија, други правни и физички лица. Законот предвидува остварување на социјална заштита (здравствена заштита, привремен престој, дневен престој, згрижување во семејство) и за лицата жртви на трговија со луѓе, како посебна категорија корисници на услуги на социјална заштита, но и за децата на улица под категоријата деца во ризик, покрај останатите категории на утврдени корисници.

Во рамки на обезбедување на основа за преземање и остварување на услуги и мерки од социјалната заштита на веќе определените таргет групи на кои истата им е потребна, законодавецот предвидува вонинституционална заштита која се остварува во или преку установите за социјална заштита (Центар за социјална работа, односно Центар за социјални услуги), каде лицата остваруваат повеќе права кои им припаѓаат врз основа на стекнатото право да бидат социјално заштитени. Правата кои произлегуваат од оваа основа, го конзумираат и правото на дневно и привремено прифаќање и згрижување, што подразбира право на дневно згрижување во дневен центар, кое законодавецот го гарантира и за лица жртви на трговија со луѓе и деца на улица.³ Во овој контекст, законодавецот обезбедува заштита од вонинституционален карактер преку обезбедување на установи за социјална заштита, во чии рамки предвидува постоење на Центар за социјални услуги⁴, каде се обезбедува привремено, односно дневно

---

² Закон за социјалната заштита. *Службен весник на Република Северна Македонија* 104/2019.

³ Во согласност со член 83 од Законот за социјална заштита, услугата за привремен престој обезбедува заштита и стручна помош на лица кои се наоѓаат во кризна состојба заради надминување на состојбата и нивна социјална интеграција. Корисници на услугата се: дете кое ќе се затекне без родителска грижа или како скита, дете жртва на злоупотреба, жртва на семејно насилство и родово базирано насилство, жртви на трговија со луѓе, бездомници. Услугата се обезбедува во времетраење до три месеци, со можност за продолжување уште за три месеци, а во исклучителни случаи кога состојбата не е надмината до една година.; врз основа, пак, на член 31 од Законот за социјална заштита, услугата за дневен престој опфаќа дневно згрижување, индивидуални активности за стекнување животни и работни вештини, социјални, културни и рекреативни активности, едукација, социјална поддршка на лицата и нивните семејства и други сродни активности. Корисници на услугата се: деца во ризик, лица со попреченост, маргинализирани лица, стари лица и други лица со специфични социјални проблеми.

⁴ Центарот за социјални услуги дава дневни и/или привремени услуги во домот на корисникот и

прифаќање и згрижување на овие лица. Покрај гарантирањето на заштита на лица - жртви на дејствија на тргување со луѓе од страна на центрите за социјална работа, Центарот за социјални услуги, како посебно функционален центар со специјализирани функции и активности за одредена група на луѓе, категорија на лица законски врамени како лица кои уживаат социјална заштита и права - производ на истата, нуди услуги на информирање и упатување, услуги на стручна помош и поддршка, услуги на советување, услуги на рехабилитација и реинтеграција, услуги на ресоцијализација итн.⁵

1.2. Институционална поставеност на системот за социјална заштита

1.2.1. МТСП - Национален механизам за упатување на жртви на трговија со луѓе

Во согласност со интересите и напорите за заеднички активности насочени кон искоренување на трговијата со луѓе и реализација на Националната програма за борба против трговијата со луѓе и нелегалната миграција, Министерството за труд и социјална политика ги интензивира, надгради и прошири мерките и активностите за превенција и заштита на жртвите на трговија со луѓе, особено на жените и децата. Формиран токму за остварување на целите од овој карактер на Секторот за еднакви можности во склоп на МТСП, Националниот механизам за упатување на тргувани жртви, од чие постоење произлегоа многу оперативни документи во однос на поуспешен пристап кон трговијата со лица на државна територија, особено во контекст на поставување на насоки на дејствување во полза на жртвите на процесите на тргување, постојано го подобрува постоечкиот процес на идентификација на жртви на трговија со луѓе преку поврзување на сите релевантни партнери, со цел да се обезбеди систем на упатување на жртвите без недостатоци и празнини во соработка со основните партнери на планот на борба против тргувањето, особено во рамки на националната територија (Националната комисија за борба против трговија со луѓе и нелегална миграција, вклучувајќи ја и Подгрупата за борба против трговија со деца, Министерството за внатрешни работи, Министерството за заедницата. Центарот за социјални услуги кој дава дневни услуги се организира како: центар за социјални услуги во домот, центар за дневен престој, центар за рехабилитација, центар за ресоцијализација и советувашиште.

⁵ Во согласност со член 81 од Законот за социјалната заштита, услугата за рехабилитација и реинтеграција на лица кои се соочуваат со социјални и/или здравствени проблеми се обезбедува преку психо-социјална поддршка, терапевтска работа, работно-окупациона терапија, поддршка за стекнување на работни вештини и вештини за вработување, реинтеграција и самостојно живеење. Корисници на услугата се: деца во ризик, лица со попреченост и маргинализирани лица со специфични социјални и здравствени проблеми; врз основа, пак, на член 82 од Законот за социјална заштита, услугата за ресоцијализација се обезбедува преку советодавна работа, индивидуална, семејна и групна терапија, образовна поддршка, придружба, едукации за развој на вештини, спорт, рекреација, творештво, поддршка за стекнување на работни вештини и вештини за вработување и други услуги на ресоцијализација, во зависност од потребите на корисниците.

надворешни работи, центрите за социјална работа, Јавното обвинителство, локалните институции, неформалната мрежа на невладини организации за борба против трговија со луѓе и Сојузот на организации на социјални работници во Република Северна Македонија).

Најважниот чекор кон признавање на достоинството на лицата кои биле предмет на тргување и прифаќање дека тие се жртви на процесот, а не криминалци, е дозволен пристап до сместување, специјализирана медицинска и психолошка нега, советување, издржување, обезбедување дозвола за работа, продолжување на образованието и сл., односно пристап до специјализирани услуги, како интервенција во криза, долгорочно психолошко советување, правни консултации, стручна обука и поддршка за пристап до можностите за вработување. Ваквите активности претставуваат основна цел на НМУ, чие постоење е значаен придонес кон подобрување на услугите на помош кои им се на располагање и претставуваат право на жртвите на тргување, како најбитен сегмент во сферата на борбата против трговија со луѓе, кои бараат мултидисциплинарен и мултисекторски приод, а чија инфраструктура функционира врз основа на широко поставена дефиниција за појавата.

Преку остварувањето на својата главна определба - пронаоѓање и идентификување на можни жртви на трговија во насока да им се обезбеди помош преку нивно упатување до специјализирани служби за поддршка, постигнато со активна вклученост на сите различни организации инволвирани во неговата структура, НМУ придонесува за подобрување на националната политика и процедури за широк обем на прашања во однос на жртвите, како што се прописи за престој и репатријација, остварување на правото на компензација на жртвите, како и нивна заштита кога се наоѓаат во улога на сведоци. Унапредувањето на процесот на идентификација и пружање помош и заштита по пат на едукација и стручно усовршување на сите вклучени актери, односно со подобрување на способностите на владините и невладините претставници, е една од основните потреби за подобрување на идентификацијата на жртвите на сите облици на трговија со луѓе, како и за олеснување на самоидентификацијата на жртвите. Ова, особено од аспект на разликувањето на жртви на трговија со луѓе и илегални мигранти за да се избегне идентификување на последните како потенцијални жртви на трговија за кои подоцна ќе се утврди спротивното. Имено, функционалноста на овие форми, докажува дека процесот кој води кон идентификација на жртвите функционира, првобитно преку посветената работа на социјалните работници, кои како почетници на фронтот на борбата против тргувањето, покажуваат посветеност и професионализам.

Меѓу приоритетните активности на НМУ е јакнење на институционалниот капацитет на центрите за социјална работа во борбата против трговија со луѓе, но со социјално - превентивен предзнак кон проблемот на трговија, поточно, социјалните работници во центрите да се здобијат со знаења, вештини и

теориско и практично искуство за проблемот. Во поглед на чувствителноста на работата на НМУ, номинирањето на социјалните работници во редовите на НМУ, се спроведува во паралелна линија со анализа со која се утврдува професионалниот капацитет на номинираниот социјален работник, а главен поттик за прифаќање на вклучување во работата на НМУ за социјалниот работник, се специјализираните обуки на кои им се посочуваат методи и техники за работа со жртви на трговија со луѓе, овозможените индивидуални средби и работа со деца - жртви на трговија, работата со семејствата, учеството на студиски посети, развивањето соработки со локалните самоуправи, полицијата, како и со невладиниот сектор.⁶

1.2.2. Центар за социјална работа

Стратешки поставениот систем во насока на ефикасен одговор на трговијата со луѓе, во својата структура неминовно вклучува и алка која ја предводи социјалната политика во однос на појавата, која посебно се надоградува во рамки на потребите за ефикасно справување со предизвиците кои ги приредува тргувањето со лица што се случува на одреден простор во одредено време. Делот - социјална заштита со вкупноста на дејностите кои припаѓаат на ефективната социјална политика, е предводен од центрите за социјална работа на локално и меѓуопштинско ниво.

При остварување на социјалната заштита и стручната работа, центарот за социјална работа во откривањето, следењето и проучувањето на социјалните појави и проблеми, применува и спроведува соодветни облици на социјална заштита и непосредно помага на граѓанин, семејство или група на население, а во сферата на својата насоченост за работа на планот на трговијата со луѓе и нејзиното спречување преку формите на успешно справување, развива и спроведува и вонинституционални облици на социјална заштита онаму каде ќе утврди дека е потребно и изготвува планови и програми за социјална заштита. Номинираните социјални работници за работа во делот на трговија со луѓе, работат и постапуваат во согласност со Стандардните оперативни процедури⁷, остварувајќи ги своите активности преку интердисциплинарна тимска работа.

⁶ Подетално во: Министерство за труд и социјална политика, Одделение за унапредување на рамноправноста на половите. *Брошура на Национален механизам за упатување на жртви на трговија со луѓе - Анализа на капацитетите на номинираните социјални работници*. Скопје, 2005 - 2006, 31.

⁷ Стандардните оперативни процедури за постапување со жртви на трговија со луѓе (СОП) се усвоени од страна на Владата на Република Македонија првично во 2008 година, а на 202 - та седница на Владата на одржана на 28 декември 2010 година, усвоена е нивна ревидирана верзија, која претставува чекор кон усогласување на СОП со измените во законската регулатива од оваа област и надминување на пречките при нивната примена, изготвена од страна на работна група за ревидирање на нивната содржина, формирана од Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција.

Достапни се на: <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/operativni.pdf>

Вкупноста на нивните работни обврски во однос на идентификацијата и директната помош и поддршка на жртви на трговија со луѓе и ранливи групи, во координација и соработка со другите чинители на институционалната рамка во врска со тргувањето со лица, ја чинат следниве задачи:⁸

- вршат идентификација на потенцијални жртви на трговија со луѓе, согласно со Стандардните оперативни процедури;
- назначуваат старател за малолетни лица жртви на трговија со луѓе;
- соработуваат со други институции, особено преку Канцеларијата на НМУ, од аспект на нивната номинација во редовите на НМУ;
- вршат упатување во Центар за лица - жртви на трговија со луѓе;
- собираат податоци, изработуваат социјална анамнеза, прават проценка на семејствата и предлагаат мерки за заштита на жртвите;
- развиваат план за помош (во соработка со други даватели на услуги);
- учествуваат во враќање на жртвите - проценка на ризик и безбедност, како и проценка за социјално вклучување на жртвата и воспоставување на контакт со семејството;
- изработуваат и учествуваат во реализација на индивидуални програми за реинтеграција во соработка со други локални актери и
- вршат мониторинг и евалуација на секој индивидуален случај.

Функциите утврдени со законски и одредби на други прописи, центрите за социјална работа ги вршат со формите на стручна, советодавна, советуваљишна и интердисциплинарна тимска работа.

Надзор над стручната работа на центрите за социјална работа и вработените во нив, обезбедувајќи истовремено и стручна помош на установите и вработените во областа на социјалната заштита, врши Заводот за социјални дејности, како стручна и развојна установа во рамки на системот на социјална заштита, која работи во насока на остварување на **квалитетни услуги кон граѓаните, врзани во современ систем на социјална заштита кој превенира ранливост и исклученост и овозможува способност за справување со социјалните ризици и функционално живеење.**⁹ Под диктат на поновото време, домените на работа на Заводот сè повеќе се прошируваат на социјалните проблеми чии што појавни облици добиваат во обем и интензитет, а во кои неминовно се вбројува постојаното зголемување на бројот на лица жртви на трговија со луѓе и деца на улица во рамки на државните граници. Заводот за социјални дејности изготвува стандарди и процедури за постапување на центрите за социјална работа во РСМ, помеѓу кои и за работа во областа на трговија со луѓе, усогласени како со Законот за социјална заштита, така и со Стандардните оперативни процедури за постапување со жртви на трговија со луѓе (СОП).

⁸ Здружение за еднакви можности „Еднаков пристап“. *Прирачник за идентификација и директна помош и поддршка на жртви на трговија со луѓе и ранливи групи*. Скопје, 2012, 7.

⁹ http://www.mtsp.gov.mk/institucii-ns_article-zavod-za-socijalni-dejnosti.nspx

2. Актуелни состојби во однос на социјалната заштита на жртви на трговија со луѓе

Со цел стекнување на јасна слика за актуелните состојби кои се однесуваат на поставеноста и функционалноста на системот на социјална заштита на жртви на трговија со луѓе во РСМ, спроведено е писмено интервју во кое беа опфатени 30 испитаници од Центрите за социјална работа на територија на Република Северна Македонија (номинирани лица за работа на случаи на трговија со луѓе и постапување со тргувани жртви во нивни рамки). Податоците стекнати на основа на писменото интервју, се обработени во функција на изведување на заклучоци во однос на организираноста, стручноста и подготвеноста на Центрите за социјална работа, како институции за обезбедување на услуги на социјална заштита на загрозени категории лица, најевидентните облици на експлоатација на луѓе, односно деца од аспект на нивната работа со жртви, застапеноста на жртви по однос на пол, возраст, облик на нивна експлоатација, искористување на националните сместувачки капацитети за вакви жртви, односно за состојбата со трговија со луѓе и реакцијата на Центрите во однос на нејзина превенција и помош на барателите на услуги на социјална заштита кои таа ги произвела.

Анализата на одговорите стекнати врз основа на спроведеното писмено интервју со номинираните лица за работа на случаи на трговија со луѓе и постапување со тргувани жртви во рамки на Центрите за социјална работа во Република Северна Македонија, наведоа на востановување на следниве заклучни согледувања во однос на реалната состојба во Центрите во врска со работата на проблематиката трговија со луѓе:

- Бројот на номинирани лица за работа во областа трговија со луѓе во однос на бројот на Центри за социјална работа во РСМ, укажува дека во Центрите за социјална работа на ниво на Република Северна Македонија, недостасуваат кадровски ресурси за работа на проблематиката трговија со луѓе, односно не располагаат со доволен број на номинирани лица и целосни стручни тимови, туку во тимовите кои работат на прашања од областа на социјална заштита, вклучително и на случаи на трговија со луѓе, недостасуваат стручни лица најчесто од профилите правник, педагог и психолог;
- Номинираните лица за работа на случаи на тргување со лица и постапување со тргувани жртви, во најголем број се од стручен профил социјален работник и тие ја чинат основната структура на секој центар;
- Мал е бројот на центри за социјална работа кои воопшто не номинирале лица за работа во областа трговија со луѓе, но не треба да се дозволи непостоење на вакви профили и тимови со оглед на бројот на случаи на тргување со лица во рамки на државните граници;

- Според половата застапеност на номинираните лица во ЦСР, вработените од женски пол почесто се номинираат за работа со жртви на трговија со луѓе, заради специфичноста на проблематиката на која работат, која се однесува на фактот што најголем број од жртвите на трговија со луѓе во Република Северна Македонија се женски лица;
- Возрасната граница на номинираните лица во ЦСР е доста висока, што упатува на долг работен стаж на овие лица и може да претставува пречка во активностите на центрите, со оглед на спецификата и тежината на проблематиката. Имено, номинираните лица кои се определени за работа во оваа област, во поголем број се лица во поодмината возраст, односно на возраст некаде пред педесеттата година од животот, па дури и лица кои се пред остварување на правото на пензија, односно по своја шеесетта година. Во рамки на стручните тимови за работа на оваа проблематика, бројот на лица помлади од 30 - 45 години, во период во кој се најспособни и продуктивни во областа во која работат, е помал во однос на постарите лица, што упатува на пројавување на проблем во ефикасноста и продуктивноста во работењето со лица од особено чувствителна категорија -жртви на трговија со луѓе;
- Стручните тимови во рамки на центрите, во кои има и номинирани лица за работа на случаи на трговија со луѓе, не работат единствено на оваа, туку и на други проблематики од областа на социјална заштита и со други категории лица, освен со жртви на трговија со луѓе;
- Номинираните лица за работа на проблематиката трговија со луѓе во рамки на ЦСР, се генерално задоволни од обуките во чии рамки разменуваат искуства од работењето, но со цел усогласување на постапувањето на инволвираните лица од сите институции, а во функција на успешно завршување на секој конкретен случај, и вработените во други органи вклучени во борбата против трговија со луѓе на национално ниво (МВР, ЈО) треба да бидат вклучени во едукативните програми, паралелно со номинираните лица од центрите;
- Номинираните лица за работа во областа трговија со луѓе во рамки на ЦСР, постапуваат во согласност со Стандардните оперативни процедури за постапување со жртви на трговија со луѓе во сите фази од работата со тргувани жртви со кои оствариле контакт (од од нивната идентификација, па до поддршка во текот на казнените постапки против сторителите на кривични дела во кои тие се жртви);
- Номинираните лица за работа во областа трговија со луѓе во рамки на ЦСР, работат на стандардизирани и униформирани обрасци за работа со жртви на трговија со луѓе;
- Номинираните лица за работа во областа трговија со луѓе во рамки на ЦСР, задолжително изработуваат индивидуални планови за работа и

реинтеграција на жртви на трговија со луѓе, при што соработуваат и со останатите чинители во процесот на борба против трговија со луѓе на национално ниво;

- Во рамки на ЦСР, не задоволуваат просторните услови за работа со жртви на трговија со луѓе, односно центрите не располагаат со посебна доволно изолирана просторија во која стручниот тим ќе може да работи со тргувани жртви;
- ЦСР не располагаат со посебно одделение за работа со возрасни и одделение за работа со деца, туку работата со жртви од сите категории ја остваруваат во исти простории;
- Недостасува одделна просторија за работа со деца - жртви, како и обучени лица за работа со оваа категорија на лица;
- Центрите за социјална работа во РСМ, првичен контакт со жртвата, остваруваат веднаш по пријава, односно известување дека е идентификувано лице - жртва на трговија со луѓе;
- Пријавите најчесто доаѓаат од страна на МВР, родител или друг член на семејството, односно блиски пријатели на жртвата, но неретко и од страна на невладината организација, како и при вршењето на службената должност на вработените во ЦСР;
- По остварениот првичен контакт со жртвата, номинираните лица во рамки на ЦСР, ги преземаат сите неопходни потребни активности кои ги налага конкретен случај на трговија со луѓе, во координација со останатите институции чие присуство е утврдено со СОП;
- Соработката помеѓу ЦСР и Националниот механизам за упатување на жртви на трговија со луѓе е функционална и задоволителна во контекст на обезбедување на услугите и правата загарантирани за лица - жртви на трговија со луѓе;
- Мерката привремен старател на дете - жртва на трговија со луѓе, не е често практикувана и бројот на донесени решенија за поставување на старател на овие лица е мал;
- Мерката постојан надзор над вршење на родителското право, не е често практикувана и во ниту еден случај не е покрената постапка за одземање на вршење на родителското право пред надлежен суд;
- Бројот на досиеја за жртви на внатрешна трговија со луѓе кои се водат во рамки на центрите за социјална работа низ државата, не е мал, што упатува на зголемена инциденца на трговија со луѓе која се остварува во рамки на државните граници, односно започнува од еден, а завршува во друг (најчесто западниот) дел од државата;
- Центрите кои регистрирале и водат досиеја на домашни жртви на трговија со луѓе, се во подрачјето на централниот и северно - западниот дел од државата, што укажува на крајната дестинација на остварување на целта

на актот на тргување (започнал со регрутација на жртви во источниот дел, а завршил со нивна експлоатација во централниот, односно северно - западен дел од државата);

- Регистрираните домашни тргувани жртви се девојчиња, односно малолетни лица и деца од женски пол;
- Нема домашна тргувана жртва од машки пол евидентирана во рамки на ЦСР на територија на РСМ;
- Бројот на возрасни женски жртви на внатрешна трговија со лица евидентирани во ЦСР низ државата, е сосема мал;
- Центрите за социјална работа, тргуваните жртви ги упатуваат и врз основа на решение ги сместуваат во прифатилиштето во рамки на НВО „Отворена порта - Ла Страда“;
- Центрите за социјална работа немаат донесено решение за сместување на идентификувани жртви на трговија со луѓе во Центарот за лица - жртви на трговија со луѓе или во дневен центар за згрижување на деца на улица;
- Сите сместени жртви на трговија со луѓе се државјани на Република Северна Македонија, односно домашни тргувани жртви;
- Сите сместени жртви се лица од женски пол, при што поголем број од нив се деца, а помал е бројот на сместени возрасни женски лица;
- Најевидентирани облик на експлоатација на жртвите на внатрешна трговија со луѓе, е сексуалната експлоатација, потоа трудовата, двојната - сексуална и трудова, како и малолетничките бракови, односно продажба на женски деца со цел скучување на брак;
- Повеќекратни жртви на трговија со луѓе се исклучително ретко евидентирани;
- Причина за ревиктимизација на веќе тргувана жртва, претставуваат семејството, односно друштвото и поблиската околина на жртвата во кои се вратила;
- Номинираните лица во ЦСР ги придружуваат и работат со тргуваните жртви со кои ќе остварат контакт во сите фази од постапката на нивна помош и заштита и реинтеграција во средината од каде доаѓаат, зависно од потребите и околностите на секој конкретен случај;
- Номинираните лица во ЦСР вршат мониторинг и евалуација на реализацијата на индивидуалните планови за реинтеграција на лица - жртви на трговија со луѓе;
- Во најголем број случаи, реинтеграцијата на тргуваните жртви во социјалната средина е успешна и тие продолжиле со нормален тек на своите животи;
- Реализацијата на процесите на реинтеграција на тргувани жртви, наидува на многу слабости и потешкотии кога се работи за искоренување на факторите кои ја причинуваат трговијата со луѓе на национално ниво, како

и обезбедување на можности жртвите да се вклучат во нормалните текови на општественото живеење;

- Стравот од етикетирање и стигматизација кај самата жртва, како и стравот од повторување на злоупотребата врз неа, се причини поради кои одбива да се вклучи во процесот на помош и заштита;
- Номинираните лица во центрите, учествуваат во собирање деца на улица во рамки на спроведена теренска работа и редовни обиколки на местата каде најчесто се присутни и се детектираат деца кои питачат;
- Центрите за социјална работа, не водат електронска евиденција за деца на улица и покрај ваквата можност преку Програмата на Министерството за труд и социјална политика и Заводот за социјални дејности - „ЛИРИКУС“;
- Центрите за социјална работа не се доволно застапени во процесот на превенција и рана детекција на идни случаи на трговија со луѓе и идентификувани тргувани жртви.

3. Препораки за унапредување на системот на социјална заштита на тргувани жртви

На основа на спроведеното писмено интервју во сите Центри за социјална работа во РСМ, констатациите и заклучоците во однос на условите за работа на случаи на трговија со луѓе и начините на постапување со тргувани жртви, утврдени се неколку основни препораки во однос на јакнење на капацитетите на даватели на услуги на социјална заштита кога на лицата тоа им е неопходно, односно по нивно идентификување како жртви на трговија или нивно лоцирање и собирање од улица. Позначајните од нив се однесуваат на следново:

- Екипирање на стручните тимови во рамки на Центрите за социјална работа во државата со лица од сите потребни профили за работа на проблематиката трговија со луѓе и помош и заштита на тргувани жртви и постигнување на ефектот номиниран стручен тим за работа на случаи на тргување;
- Јакнење на ефикасноста и продуктивноста во работењето со лица - жртви на трговија со луѓе преку замена на номинираните вработени во Центрите за социјална работа кои се во поодмината возраст со помлади лица кои ќе работат со оваа особено чувствителна категорија на приматели на услуги од социјална заштита;
- Достапност на обуките за приближување на проблемот на трговија со луѓе во државата и за едукација во контекст на успешна работа со тргувани жртви до лицата номинирани за работа на оваа проблематика и зачестеност на студиските размени со цел разменување на искуства во работата на лицата номинирани за постапување во случај на остварен акт на тргување со лица, како за овие лица, така и за вработените во други органи вклучени во борбата против трговија со луѓе на национално ниво (МВР, ЈО);

- Обезбедување на просторни услови во форма на посебни одделенија, односно простории за работа со возрасни и со деца, како и на посебно обучени лица за работа со втората категорија на лица;
- Континуитет во имплементацијата на востановените оперативни процедури за постапување со лица - жртви на трговија со луѓе и постојана доследна примена на стандардизирани и униформирани обрасци за работа со овие лица;
- Унапредување на соработката со останатите институции чие учество и присуство во секоја фаза од процедурите на работење на случај на трговија со луѓе е утврдено во рамки на националниот институционален одговор на внатрешната трговија со лица во контекст на обезбедување на услугите и правата загарантирани за жртвите на трговија со луѓе;
- Воспоставување на разработен и соодветен систем за информирање и запознавање на децата - жртви со нивните права и можностите за нивно остварување и заштита;
- Овозможување на децата - жртви кои се дел од процесите на помош и заштита, да го изнесат своето мислење во врска со предвидените мерки и одлуки што се донесуваат за остварување на овие цели;
- Мотивирање за учество и вклучување на родителите/старателите во групна советодавна работа заради подигнување на родителски капацитети;
- Востановување на практика на примена на мерката привремен старател на дете - жртва на трговија со луѓе и мерката постојан надзор над вршење на родителското право, кога постојат индиции дека семејството на жртвата е вмешано во нејзиното тргување, како и по нејзиното враќање дома;
- Востановување на практика на предлагање и покренување на постапки за одземање на вршење на родителското право пред надлежен суд од страна на Центарот доколку се утврди дека семејството и приликите во него помогнале детето да стане жртва на трговија, а сите превентивни и натамошни стручни мерки не го подобриле односот на родителите кон детето;
- Поголемо ангажирање и посветеност на откривање на случаи на тргување и идентификација на жртви од страна на Центрите во деловите од државата кои се соочуват со зголемена инциденца на трговија со луѓе;
- Сместување на тргувани жртви во државен центар за лица - жртви на трговија со луѓе, во функција на негово профункционирање и задоволување на сместувачките капацитети за оваа група - адресат на мерки на помош и заштита;
- Отворање на соодветни, сигурни и безбедни прифатилишта за сместување на деца - жртви на трговија со луѓе, во чии рамки ќе можат да се сместат и деца - жртви кои не навршиле 12 години возраст;

- Одвојување на сместените деца во зависност од полот, односно отворање на прифатилишта кои ќе овозможат сместување и на машки деца - жртви на трговија;
- Постојана соработка помеѓу Центрите за социјална работа со прифатилиштето и вклучување на номинираните лица од Центарот во работата со жртвата, односно стручниот тим од прифатилиштето, во насока на пружање на соодветна поддршка од центрите во однос на стручната работа со жртвата;
- Водење на прецизна евиденција на тргувани жртви во функција на евидентирање на нивна ревиктимизација и остварување на посебен пристап кон нив како повеќекратни жртви на трговија;
- Работа со жртвите во насока на прифаќање на ситуацијата во која се нашле како минато, признавање пред себе дека се жртви на криминален акт на тргување и експлоатација, со цел исчезнување на страв од етикетирање и стигматизација кај самата жртва, како и стравот од повторување на злоупотребата врз неа и согласно, односно своеволно вклучување во процесот на помош и заштита;
- Намалување на прагот на сиромаштија како клучен чекор во превенцијата и сузбивањето на трговија со луѓе во рамки на државата и елиминирање на појавата деца на улица;
- Зголемување на можностите за вработување на тргувани жртви и на членовите на нивното семејство, нивно вклучување во одредени корисни активности во средината во која се вратиле и обезбедување на пристап до образование на овие лица, како гаранција за претпоставен успех во реинтегративните и ресоцијализирачки процеси во полза на веќе тргувана жртва;
- Зголемување на мерките за помош и поддршка на ризични групи, со посебен осврт на деца на улица;
- Унапредување на соработката помеѓу центрите за социјална работа, владините институции и граѓанскиот сектор во поглед на остварувањето и заштитата на правата на децата;
- Зајакнување на капацитетите во центрите за социјална работа за препознавање на семејства кои се со зголемен ризик од запоставување и злоставување на децата;
- Навремено и целосно информирање на корисниците (родителите на децата на улица) за сите права и услуги што тие можат да ги остварат во рамките на системот за социјална заштита, со цел за подигање на нивото и квалитетот на нивниот социо - материјален статус и нивно анимирање да го тргнат детето од улица и заедно со него да се интегрираат во системот;
- Дефинирање на поимот деца на улица во законска рамка, како применлива дефиниција во целосната регулатива која овозможува превенција и заштита на децата кои се предмет на експлоатација;

- Формирање на мултидисциплинарни мобилни тимови и остварување на теренска работа и брза интервенција како норматив во работењето на номинираните лица во рамки на центрите за социјална работа во насока на превенција и детектирање и згрижување на деца на улица и примена на унифициран модел на овие тимови на локално ниво низ цела држава;
- Обезбедување на поголем број на сервисни служби за дневно прифаќање на деца на улица на локално ниво во рамки на целата територија на државата, како времено решение по кое ќе следи трајно решавање на проблемот и целосна инклузија на семејството и детето со натамошно следење на состојбата;
- Специјализација и професионализација на сите лица кои работат со деца во ризик, а особено деца - жртви на било кој облик на запоставување, како што се: сексуално, физичко, емоционално запоставување, малолетничка деликвенција и злоупотреба на дрога;
- Нега на индивидуалниот пристап кон децата со оглед на тоа што последиците од насилството над децата се разликува како по природата, така и по тежината и заради тоа одговорите на него мора да бидат сестрани и прилагодени на типот на насилството, опкружувањето и чинителите, но секогаш во најдобар интерес на детето;
- Намалување на институционализацијата на децата со посебен акцент на поддршка и заштита на семејството и можните алтернативи за обезбедување форма на заштита која е најблиска до природната средина - семејството и нејзина примена како крајна мерка на заштита откако ќе бидат исцрпени сите други ресурси и можности;
- Воспоставување на електронска евиденција на деца на улица преку заживување на овозможената и достапна програма на Министерството за труд и социјална политика и Заводот за социјални дејности - „ЛИРИКУС“;
- Преземање на сите можни мерки за евиденција и запишување на сите деца во матичните книги на родени, за што е потребна меѓусекторска и регионална соработка;
- Сензибилизација и едукација на општата популација за штетноста од детското просење;
- Насочување на државните политики кон обезбедување на еднакви услови за живеење на сите застапени етнички малцинства во државата, особено во однос на недискриминација и почитување на правата на Ромите, процес кој треба да започне на локално ниво, а со цел оттргнување на децата од ромска етничка заедница од улиците;
- Насочување на целните точки на обуките на номинираните лица кон препознавање на проблемот во неговиот корен, односно во насока на примена на тактики на превенција и рана детекција на идни случаи на трговија со луѓе и идентификувани тргувани жртви;

- Проактивна улога на центрите за социјална работа во преземањето на превентивните мерки за заштита на деца во ризик кои можат да станат жртви на трговија и во спроведувањето на постапките за откривање, гонење и казнување на сторителите на овој облик на криминалитет;
- Востановување на мултисекторска координативна соработка на ниво на општина помеѓу општинскиот центар за социјална работа и останатите релевантни институции во насока на запознавање на возрастните жители и децата со фактот на случување на трговија со луѓе во нивното место на живеење и можните начини за станување на жртва на трговија со луѓе;
- Обезбедување на згрижувачки услови во рамки на центрите за социјална работа со цел непречено постапување и работата со жртви на трговија со луѓе од страна на постојните номинирани лица за работа со нив, а во функција на остварување на процесот на нивна поддршка на едно место, што ќе го олесни самиот процес на помош и заштита, пред сè во перцепцијата на самата жртва, особено ако се работи за дете - жртва;
- Прикажување на реални податоци за обемот и содржината на работа на случаи на трговија со луѓе и постапување со тргувани жртви од страна на вработените во центрите за социјална работа при надзорите кои врз нивното работење ги врши ЈУ Завод за социјални дејности - Скопје, како надлежна установа за координирање и стручен надзор над постапувањето и почитувањето на основните принципи на работа од страна на вработените во центрите, а во насока на стекнување на вистинска слика заснована на фактички податоци за состојбата со трговија со луѓе која се случува во рамки на државата;
- Реорганизација во работењето и екипирање на повеќе стручни тимови од номинирани лица за работа на проблематиката трговија со луѓе во центрите за социјална работа кои се основани за подрачје на поголеми градови, во кои статистиката покажува поголем број на регистрирани случаи на трговија, тргувани жртви и деца кои питаат на улица.

Заклучни согледувања

Република Северна Македонија, како држава целосно посветена на реформи во делот на трговијата со луѓе од сите аспекти, одредувајќи ги законските решенија и практики кои ја инкриминираат трговијата и оние кои се однесуваат на заштита и помош на жртвите на истата, сепак во недоволна мера ги исполнува стандардите за заштита и почитување на човековите права, поради недостиг на механизми за превенција од нивни повреди. Затоа, темелен принцип на креирањето на политиките на дејствување во однос на тргувањето со лица, треба да биде обезбедувањето на поддршка на основните права на единката, како основен двигател на општеството. Одовде, институционалната поставеност за пружање на услуги на социјална заштита на лица чии права се

загрозени, функционирајќи на основа на униформирани обрасци по однапред утврдени правила, не покажува ефикасност во работењето, затоа што пред сè квантитативно не ги задоволува стандардите за работа, а потоа не располага со основните ресурси за остварување на обврските кои произлегуваат од видот на работното место во системот на пружање на услуги на заштита. Поради ова, се јавува дискрепанца помеѓу реалните состојби со обемот на лица чии права се повредени, врз основа на што ним им се гарантира поддршка и помош и условите на пружање на потребната помош и заштита кои се во постојан недостиг, било поради недоволноста на квалификуван кадар, недостатокот на обуки за постапување во случаи со посебни категории лица, неекспираноста за теренско дејствување соодветно на природата на појавите кои бараат вакви акции, нерасположливоста со просторни услови за извршување на утврдените планови и активности во секој конкретен случај на трговија со луѓе.

Иако правната рамка е во голема мера усогласена со најзначајните меѓународни документи од областа и го достигнува прагот на унапреденост на највисоко ниво со детално нормирање на сите аспекти на трговијата, досегашната општествена реакција на проблемот во пракса ја истакнува потребата од институционална надградба на локално, регионално и национално ниво и координација на активностите на сите чинители во намерите за сузбивање на тргувањето со луѓе преку постапување во рамки на поставените правци на дејствување и успешна идентификација на потенцијални жртви на трговија.

Библиографија

1. Влада на Република Македонија. Национална комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција. *Стандардни оперативни процедури за постапување со жртви на трговија со луѓе (СОП)*. Скопје, 2010.
2. Здружение на граѓани за еднакви можности „Еднаков Пристап“ - Скопје. *Прирачник за идентификација и директна помош и поддршка на жртви на трговија со луѓе и ранливи групи*. Скопје, 2012.
3. Министерство за труд и социјална политика, Одделение за унапредување на рамноправноста на половите. *Брошура на Национален механизам за упатување на жртви на трговија со луѓе - Анализа на капацитетите на номинираните социјални работници*. Скопје, 2005 - 2006.
4. *Закон за социјалната заштита*. Службен весник на Република Северна Македонија 104/2019.
5. Council of Europe. *ETS No.163: European Social Charter*. 1996.
6. <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/operativni.pdf>
7. http://www.mtsp.gov.mk/institucii-ns_article-zavod-za-socijalni-dejnosti.nspx